

مقاله پژوهشی:

الزامات دانش بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

سید کاظم دلخوش اباتری؛ سیدشمس‌الدین حسینی؛ پیمان اخوان^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۳

چکیده

امروزه تحریم‌ها به صورت گسترده و فشرده اقتصاد کشور را با دشواری مواجه کرده و بر همین اساس باید الزاماتی تدوین شود که بتواند اقتصاد کشور را به سمت عبور از این گردنه دشوار هدایت کند. اقتصاد مقاومتی تنها راه مقابله با این مشکلات است. هدف این تحقیق «ارائه الزامات دانش بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» است. به طور کلی از منظر دین، دانش عنصری قوام‌افزا و اقتدارآفرین است؛ در نتیجه اقتصادی که بر بنای علم ساخته شده باشد، اقتدارآفرین و مقاوم است. سوال اصلی تحقیق در راستای هدف تحقیق این است که الزامات دانش بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی کدامند؟ نوع تحقیق از نظر هدف، کاربردی- توسعه‌ای است و از نظر روش گردآوری داده‌ها، در دسته تحقیقات توصیفی- پیمایشی قرار دارد که با روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. جهت جمع‌آوری داده‌ها در بخش کتابخانه‌ای از اسناد بالادستی، رهنمودها و بیانات مقام معظم رهبری، کتب، مقالات و سایت‌های اینترنتی فارسی و لاتین استفاده شد. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. براساس نتایج تحقیق و در تحلیل‌های انجام شده در این پژوهش برای آنکه بتوانیم تصویر واقع بینانه‌ای از وضعیت موجود ارائه دهیم، الزامات، اهداف و سیاست‌های اقتصاد دانش بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی تبیین و توصیف گردیده و براین اساس، الگوی مناسبی ارائه شده است.

کلید واژه‌ها: الزامات، اقتصاد دانش بنیان، اقتصاد مقاومتی، سیاست

۱. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فرهنگی دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، نویسنده

مسئول، رایانامه: s.k.delkhosh.abatari@gmail.com

۲. هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی

۳. هیات علمی دانشگاه صنعتی مالک اشتر

مقدمه

به‌طور کلی اقتصاد باید از مبادی وجودی و معرفت‌شناختی مناسبی برخوردار باشد تا سازوکارهای عملیاتی آن مبتنی بر علم و دانش باشد؛ اگر اقتصاد در یک جامعه مبتنی بر علم و دانش عمل نکند و ویژگی‌ها و شرایط خاص جامعه را در نظر نگیرد و به بایدها و نبایدها به درستی عمل نشود، نظام اقتصادی دچار نقص می‌شود. بنابراین تزریق علم در بناهای اقتصادی می‌تواند به اقتدارآفرینی اقتصاد کمک کند؛ به این معنا که اقتصادی که امروز بر جوامع حاکم است در بسیاری از ابعاد از صفت علمی بودن محروم است. تلاش در علمی‌سازی بناهای اقتصادی موجود و زدودن عرصه‌های غیرعلمی از آن از مواردی است که مقاوم‌سازی اقتصاد را به دنبال دارد. پس «اقتصاد دانش‌بنیان» در این مفهوم نیز اقتصادی مقاوم و مقتدر خواهد بود. به تعبیر حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که مقاوم است؛ با تحریکات جهانی، با تکانه‌های جهانی، با سیاست‌های آمریکا و غیرآمریکا زیر و رو نمی‌شود، اقتصادی است متکی به مردم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰).

در شرایط کنونی جهان و با وجود فشارها و تحریم‌های کشورهای غربی علیه ایران، مسئله راهکار مقابله با تحریم‌ها و خلق جهاد اقتصادی، همواره دغدغه اصلی سیاست‌گذاران اقتصادی بوده است. چنین تغییراتی به صورت خودکار منجر به تغییر فضای کسب و کار، موقعیت و وضعیت رشد اقتصادی و رقابت در دنیا شده است. از سوی دیگر، دانش و فناوری در توسعه و پیشرفت کشورها، به خصوص کشورهای در حال توسعه نقش عمده‌ای دارد؛ چراکه در دنیای فعلی، کشورهای موفق آنهایی هستند که بتوانند نوآوری فنی را به تولید اقتصادی تبدیل کنند. علاوه بر آن، تغییرات اساسی که در اقتصادهای مختلف در دهه گذشته صورت گرفته، بیانگر وقوع «انقلاب دانشی» یعنی گذار از اقتصاد منبع‌بنیان، به سوی اقتصاد دانش‌بنیان است. نتیجه عملی چنین انقلابی، افزایش فعالیت‌های کارآفرینانه، ارتقای بهره‌وری و ایجاد ارتباط تنگاتنگ بین پیشرفت‌های علمی و ابداعات است. بنابراین، «انقلاب دانشی» بیانگر تعریف جدیدی از اقتصاد به نام «اقتصاد دانش‌بنیان» است.

از طرفی از منظر دینی، دانش عنصری قوام‌افزا و اقتدارآفرین است؛ در نتیجه اقتصادی که مبتنی بر بنای علم ساخته شده باشد اقتدارآفرین و مقاوم است. البته با توجهی دقیق و فلسفی می‌توان تفاوت‌های جدی را میان علم در معنای خاص روایات و علم در منطق مدرن را یافت. اما به‌طورکلی می‌توان بیان کرد که هر کدام از این انواع علم گونه‌ای از سیطره و تسلط را چه در سطح خرد و چه در سطح کلان برای صاحبان خود به ارمغان می‌آورند. در این تحقیق سعی شده است با مدنظر قرار دادن رهنمودهای مقام معظم رهبری که در بهترین موقعیت تاریخی بر این نوع اقتصاد تأکید کرده‌اند و براساس سوال اصلی تحقیق که عبارت است از: الزامات دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی کدام است؟ الزامات دانش‌بنیان کردن اقتصاد را براساس عواملی همچون قدرت، مقاومت و اقتدارآفرینی «اقتصاد مقاومتی مبتنی بر علم و دانش» را معرفی کند. الزامات اقتصاد دانش‌بنیان قادر است در چهارچوب سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ضمن حفظ ساختار تمدن ایران اسلامی و با ایجاد جهشی نوین در اقتصاد، ایران را به‌سوی اهداف مطلوب اقتصادی خود رهنمون سازد. در واقع، اقتصاد دانش‌بنیان از پایه‌های سیاست‌های اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شود و نقش مهمی در ایجاد اشتغال پایدار دارد که با برنامه‌ریزی و تلاش در استفاده از دانش و خلاقیت نخبگان و فراهم کردن محیطی مناسب برای نوآوری، می‌تواند راه‌گشای بسیاری از مسائل جامعه شود. در مجموع می‌توان گفت، وابستگی بیش از حد ایران به درآمدهای نفتی منجر به ضعف اقتصاد کشور شده است که راه خروج از این بحران، اداره کشور با اقتصاد دانش‌بنیان است که در واقع مسیر رسیدن به اقتصاد مقاومتی بوده و تأکید بر خوداتکایی و منجر به کاهش وابستگی به کشورهای بیگانه و در نتیجه موجب کاهش تأثیرات منفی ناشی از تحریم‌ها و جلوگیری از رکود اقتصادی کشور می‌شود.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

کریم وامیری (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای تحت عنوان اقتصاد مقاومتی، افزایش تاب‌آوری و کاهش آسیب‌پذیری به با بررسی دیدگاه‌های گوناگون در این باره به بررسی مفهوم اقتصاد

مقاومتی در تطبیق با ادبیات تاب‌آوری اقتصادی پرداخته شد و نشان داده است که اقتصاد مقاومتی راهبردی اقتصادی برای مقاوم سازی به معنای فعالانه آن است و منظور از اقتصاد مقاومتی فقط مقاوم‌سازی نقاط آسیب‌پذیر اقتصادی و با پافشاری بر جنگ اقتصادی یا رویارویی با تهدیدهای خارجی نیست بلکه دو جنبه اصلی دارد: ۱- کاهش آسیب‌پذیری؛ ۲- افزایش تاب‌آوری.

مشائی و ابراهیم نیا (۱۳۹۸) در مقاله‌ای تحت عنوان موانع (فرهنگی-اخلاقی) تحقق اقتصاد مقاومتی (باتکیه برآموزه‌های علوی) به بررسی مهم‌ترین موانع پیش روی اقتصادهای رو به رشد، پرداخته و با طرح مسأله‌ی موانع تحقق اقتصاد مقاومتی، با الهام از رفتار و سیره‌ی امام علی (ع) و باتوجه به شاخص‌های اقتصاد پویا و مقاومتی در الگوی پیشرفت اسلامی، موانع فرهنگی و اخلاقی تحقق این الگو را بررسی و راهکارهایی به‌منظور دستیابی به اقتصاد مقاومتی و پویا ارائه داده و یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که موانع فرهنگی - اخلاقی، نظیر: اسراف، طمع، تجمل‌گرایی و ویژه‌خواری در عدم تحقق اقتصاد متوازن مبتنی بر عدالت نقش موثری دارند و برای برون‌رفت از این موانع راهکارهایی نظیر: قناعت، ساده زیستی، حفظ بیت‌المال و توجه عمیق به حقیقت دنیا و اخلاقی زیستن را ارائه می‌کنند.

رجبیان و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به بررسی راهبردهای افزایش مقاومت‌پذیری اقتصاد ایران با نگاهی به آینده اقتصاد مقاومتی، به اندازه‌گیری میزان مقاومت اقتصادی ایران طی دور ۱۳۹۵-۱۳۷۹ پرداخته‌اند. شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی شامل تمرکزهای تجاری، سلامت بانکی، وابستگی تجاری، ذخایر بین‌المللی، استحکام بیرونی، بدهی بخش خصوصی، حکمرانی خوب، اثربخشی دولت، پایداری اقتصاد کلان و وابستگی بودجه به نفت است. نتایج نشان می‌دهد شاخص مقاومت اقتصادی تا سال ۱۳۸۰ دارای یک روند افزایشی بوده و پس از سال ۱۳۸۱ تا سال ۱۳۸۹ با کاهش مستمر همراه بود و در سال ۱۳۸۹ به کمترین میزان خود رسیده است. سپس روند رو به رشد تا سال ۱۳۹۰ ادامه می‌یابد و با اتفاقاتی که در سال ۱۳۹۱ و وضع تحریم‌های بین‌المللی رخ داده است.

مقتدایی و یاوران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای به بررسی تحلیل روابط علی بین شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پرداختند. نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که اثرگذارترین شاخص در اقتصاد مقاومتی، پدیدار ساختن هماهنگی در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است و شاخص افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی در یک کشور اثرگذارترین عامل نسبت به دیگر عوامل در تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است.

بهبودی و امیری (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای تحت عنوان «رابطه بلندمدت اقتصاد دانش‌بنیان و رشد اقتصادی ایران» به دنبال بررسی رابطه بلندمدت بین محورهای مختلف دانش در چارچوب اقتصاد دانش‌بنیان و رشد اقتصادی ایران طی دوره ۱۳۴۶-۱۳۸۶ است. نتایج نشان می‌دهد که بین محورهای مختلف دانش (سرمایه انسانی و آموزش، رژیم‌های نهادی و اقتصادی و زیرساخت‌های اطلاعاتی) رابطه بلندمدت وجود دارد و تمام محورهای دانش تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی ایران دارند.

جبارپور (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان «تبیین نقش و جایگاه شرکت‌های دانش‌بنیان در توسعه اقتصاد مقاومتی» به دنبال بررسی نقش و جایگاه شرکت‌های دانش‌بنیان در توسعه اقتصاد مقاومتی می‌باشد. در این مقاله پس از تعریف مفهوم اقتصاد مقاومتی و استخراج مؤلفه‌های آن بر اساس نقاط آسیب‌زای اقتصاد، سعی در تبیین راهبرد توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان جهت تحقق اقتصاد مقاومتی دارد.

فوسس و همکاران (۲۰۱۴)، در تحقیق با عنوان «اقتصاد دانش‌بنیان در اتحادیه اروپا، جایگاه رومانی» با استفاده از تحلیل خوشه‌ای روی داده‌های حاصل از تحلیل مؤلفه‌های اصلی شاخص‌های راهبرد برای کشورهای مورد پژوهش تلاش کردند تا به جایگاه ۲۷ کشور اتحادیه اروپا از منظر اقتصاد دانش‌بنیان پی ببرند. مطالعه آنها مبنایی را برای شناخت جایگاه کشور رومانی در بین کشورهای اتحادیه اروپا ارائه کرد.

پازمارین و همکاران (۲۰۱۵)، به طبقه‌بندی کشورها از منظر اقتصاد دانشی بر مبنای تکنیک‌های طبقه‌بندی یادگیری ماشینی پرداختند. در این پژوهش رویکرد جدیدی برای طبقه‌بندی ۵۴ کشور بر اساس پیشرفت‌شان در اقتصاد دانش‌بنیان معرفی شد. بدین جهت آنها در ابتدا خوشه‌هایی از کشورها را شناسایی کردند که در مراحل مشابهی از پیشرفت از منظر

اقتصاد دانش بنیان قرار داشتند. سپس از یک مدل رگرسیونی برای شناخت الگوهای درون خوشه‌ها بهره گرفتند و جایگاه کشورها در خوشه‌ها بر اساس این الگوها مشخص شد. کر و رایان^۱ (۲۰۰۹) در تحقیقی به بررسی اقتصاد دانشی پرداخته است. از دیدگاه آنها پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و اهمیت یافتن دانش به عنوان یک عامل تعیین کننده در رقابت پذیری و بهره‌وری سازمانی، الزامات خاصی را برای سازمان ایجاد می‌کند. نجوه (۲۰۱۷) به بررسی ارتباط میان فناوری اطلاعات و ارتباطات مدرن به عنوان یکی از شاخص‌های اقتصاد دانش بنیان و توسعه در آفریقا پرداخته است. نتایج حاصل از رگرسیون نشانگر آن است که بین ICT و توسعه ارتباط مثبتی وجود دارد. همچنین مطالعات دیگر از جمله ساندرک و فتیور^۲ (۲۰۱۱)، دوراک^۳ (۲۰۱۰)، سیت و موماو^۴ (۲۰۰۸)، به بررسی رابطه بین محورهای مختلف دانش در چارچوب اقتصاد دانش بنیان و رشد اقتصادی پرداخته و نشان داده‌اند که محورهای اقتصاد دانش بنیان (ابداعات و نوآوری، آموزش، رژیم‌های اقتصادی و نهادی و زیر ساخت‌های اطلاعاتی) تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی دارند.

سوالات پژوهش

الف) سوال اصلی

الزامات الگوی اقتصاد دانش بنیان بر اساس سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی کدام است؟

ب) سوال فرعی

۱. مبانی، اصول، اهداف و سیاست‌های اقتصاد دانش بنیان در اسناد بالادستی (با تأکید بر اقتصاد مقاومتی) چه می‌باشد؟

۱ Kerr & Riain

۲ Sundac and Fatur

۳ Dworak

۴ Seyet and Momaw

۲. الزامات ساختاری، کارکردی، فرآیندی، محتوایی و فرهنگی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی چه می‌باشد؟

تعاریف مفاهیم اقتصاد، اقتصاد مقاومتی و اقتصاد دانش‌بنیان

۱. اقتصاد: در نظر شهید صدر رحمه‌الله، علم اقتصاد عبارت است از: علمی که پدیده‌های اقتصادی را تفسیر می‌کند و ارتباطشان را با اسباب و علل آنها بیان می‌دارد. در واقع، علم اقتصاد، قوانین حاکم بین پدیده‌های عینی را کشف می‌کند. علم اقتصاد، پیوسته در عرصه اکتشاف پدیده‌های اقتصادی عینی و شناسایی علل و آثار و منعکس‌کننده قوانین و روابط بین آنها است. پس رسالت دانش اقتصاد، کشف پدیده‌های اقتصادی و تحصیل علل و قوانین حاکم بر آنهاست (برهانی، ۱۳۹۳: ۱۳).

۲. اقتصاد مقاومتی: این مفهوم اصطلاحی است که برای اولین بار در سال ۱۳۸۹ توسط حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دیدار با جمعی از کارآفرینان کشور مطرح شد و پس از آن نیز در سخنرانی‌های متعددی مورد تأکید ایشان قرار گرفت. اقتصاد مقاومتی در حقیقت اقتصادی را ترسیم می‌کند که توانایی مقابله با شوک‌های وارد شده بر اقتصاد را دارد.

حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در تعریف اقتصاد مقاومتی می‌فرماید: «اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصاد داشته باشیم که هم روند روبه‌رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند؛ هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند؛ یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی طوری باشد که در برابر ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های گوناگون خواهد بود کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند» (بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۴/۰۶/۰۲). «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که مقاوم است؛ با تحریکات جهانی، با تکانه‌های جهانی، با سیاست‌های امریکا و غیرامریکا زیر و رو نمی‌شود، اقتصادی است متکی به مردم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). همچنین اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان صرفاً مقاومت اقتصادی دانست، بلکه ایجاد امنیت و ثبات در اقتصاد و عدم تزلزل در برابر شوک‌های خارجی اقتصادی یا همان استقلال اقتصادی از شاخص‌های بارز اقتصاد مقاومتی است.

۳. اقتصاد دانش بنیان: واژه اقتصاد دانش بنیان اولین بار توسط سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (OECD) ابداع شد و به عنوان «اقتصادهایی که مستقیماً براساس تولید، توزیع و استفاده از دانش و اطلاعات قرار دارند» تعریف شد. با کاربرد مستمر و تولید دانش به عنوان هسته اصلی فرایند توسعه اقتصادی، ضرورتاً اقتصاد به اقتصاد دانش بنیان تبدیل می شود. اقتصاد دانش بنیان اقتصادی است که در آن دانش، کلید اصلی رشد اقتصادی است. در آن دانش کسب، تولید و انتشار پیدا می کند و به صورت کارا و مؤثری در افزایش توسعه اقتصادی، استفاده می شود (چن و داهلمن، ۲۰۰۴: ۱۵).

طبق تعریف OECD در اقتصاد دانش بنیان، سرمایه گذاری در دانش و صنایع دانش پایه مورد توجه خاص قرار گرفته است. سپس سازمان همکاری اقتصادی آسیا (APEC) این ایده را گسترش داد و بیان کرد که در اقتصاد دانش «تولید، توزیع و استفاده از دانش مهم ترین عامل پیش برنده رشد، خلق ثروت و اشتغال در تمامی صنایع» است (APEC, 2000). در حالی که اقتصاد دانش بنیان مفاهیمی همچون نوآوری، تحصیلات دانشگاهی و تحقیق و توسعه را در بر می گیرد، اما خود بسیار گسترده تر از اینهاست و اهمیت دانش را در تمامی زمینه های اقتصاد نشان می دهد. اقتصاد دانش بنیان (محور) به عنوان «اقتصاد نوین» یا «اقتصاد مدرن» نیز شناخته شده است، تا از آنچه که «اقتصاد قدیم» نامیده می شود، جدا شود. از نظر APEC «اقتصاد دانش بنیان، اقتصادی است که در آن تولید و به کارگیری دانش در خلق ثروت مهم ترین و غالب ترین نقش را برعهده دارد. این اقتصاد تنها به جلو راندن مرزهای دانش نمی پردازد، بلکه استفاده اثربخش تر از تمامی انواع دانش در تمامی فعالیت های اقتصادی را نیز در نظر دارد».

۴. مدیریت دانش: در نظام های توسعه ای مبتنی بر دانش، مدیریت دانش مؤلفه کلیدی در راهبرد توسعه ای تلقی می شود (قانعی راد، ۱۳۹۲). در برنامه چهارم توسعه کشور، عنصر دانایی به عنوان رکن اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی معرفی شده است. به جهت ناهماهنگی بین مراکز علمی، تحقیقاتی، صاحبان فن و اندیشه از یک طرف و نهادهای متکفل اجرای برنامه توسعه از طرف دیگر و نیز فقدان راهبرد مشخص و مدرن، زیرساخت های اجرایی برنامه با چالش های جدی مواجه می باشد. باین وصف لازم است

الگوی بومی مدیریت دانش، متناسب با شرایط و ظرفیت‌های ویژه برای ایجاد و تقویت ساختار نظام ملی نوآوری، همراه با ترویج فرهنگ کارآفرینی طراحی و اجرا شود. چالش اصلی در رابطه با اعمال راهبرد مدیریت دانش در کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه از جمله ایران، چگونگی تولید مدیریت دانش است که در این زمینه لازم است شش محور ساختاری اصلی، شامل: منابع دانش، نظام‌های مدیریت دانش، دانش سازمانی، مدیریت نوآوری، سرمایه فکری و زمینه‌های سازمانی، مورد توجه قرار گیرد. لذا ایجاد چنین ساختاری از ضروریات برنامه‌های اقتصاد دانش‌بنیان است (کرنا و سارمنتو؛ ۲۰۰۳).

۵. **دانش‌بنیان کردن اقتصاد:** به معنی کاربردی کردن دانش و استفاده مؤثرتر از آن در گسترش ظرفیت‌ها و ارتقای درجه بهره‌برداری از منابع تولیدی جهت ارتقاء تولید ملی است. آمیدان و همکاران^۲ (۲۰۰۵) عقیده دارند اقتصاد دانشی به روش تولیدی گفته می‌شود که در آن از دانش برای ایجاد ارزش افزوده محسوس یا غیر محسوس استفاده می‌شود. فناوری و به‌خصوص فناوری‌های دانش بنیان کمی، برای تبدیل بخشی از دانش آدمی به ماشین آلات محسوب می‌شوند؛ این دانش می‌تواند توسط «نظام‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری» در زمینه‌های مختلف اقتصادی برای ایجاد ارزش افزوده استفاده شود. به‌دیگرسخن، می‌توان گفت اقتصاد دانش بنیان اقتصادی است که براساس تولید، توزیع و کاربرد دانش و اطلاعات شکل گرفته و سرمایه گذاری در دانش و صنایع دانش پایه مورد توجه قرار می‌گیرد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که اقتصاد دانش‌بنیان تاثیر به‌سزایی در افزایش تولید سرانه بالاتر، کاهش نابرابری در توزیع درآمد و در عین حال، اصلاح شاخص‌های اصلی توسعه پایدار دارد (جباری‌پور، ۱۳۹۱: ۲۵).

شاخص‌ها، مولفه‌ها و ابعاد اقتصاد دانش‌بنیان

در زمینه اقتصاد دانش‌بنیان چارچوب زیر ارائه شده است. با توجه به مؤلفه‌های ارائه شده توسط سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (۱۹۹۹)، سازمان همکاری‌های اقتصادی

آسیا و پاسفیک (۲۰۰۰)، دانشگاه هاروارد (۲۰۰۰)، اتکینسون و کورت (۱۹۹۸)، بانک جهانی (۲۰۰۷)، چشم‌انداز دانش‌محور مالزی و کمیسیون اقتصادی ملل متحد برای اروپا (۲۰۱۰) می‌توان ابعاد اقتصاد دانش‌بنیان را در چهار بعد نظام نهادی و اقتصادی، نظام فناوری اطلاعات و ارتباطات، نظام نوآوری و کارآفرینی، نظام توسعه منابع انسانی تقسیم‌بندی کرد.

جدول شماره ۱: ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد دانش‌بنیان

مؤلفه‌ها	ابعاد		
	نظام نهادی و اقتصادی	نظام فناوری و اطلاعات و ارتباطات	نظام نوآوری و کارآفرینی
مؤلفه‌های OECD (نظام نوآوری)	اقتصاد مبتنی بر دانش / جهانی شدن	فناوری و سیاست‌های علم و فناوری	نظام نوآوری و کارآفرینی
مؤلفه‌های APEC (نهادی و اقتصادی)	محیط تجارت	زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی	نظام نوآوری
مؤلفه‌های دانشگاه هاروارد (نظام اطلاعات و ارتباطات)	اقتصاد شبکه	دسترسی به شبکه	انجمن‌های شبکه
مؤلفه‌های اتکینسون و کورت (نهادی و اقتصادی)	رقابت پویایی اقتصادی / جهانی شدن	اقتصاد دیجیتال	ظرفیت نوآوری فناورانه
مؤلفه‌های بانک جهانی (نهادی و اقتصادی)	شاخص عملکرد اقتصاد / و رژیم‌های نهادی	زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی	نظام کارای نوآوری و ابداعات
مؤلفه‌های چشم‌انداز دانش‌محور مالزی (نظام توسعه منابع انسانی)	زیرساخت‌های اقتصادی	زیرساخت‌های اطلاعاتی	هزینه‌های تحقیق و توسعه
مؤلفه‌های کمیسیون اقتصادی ملل متحد	خلق دانش و رژیم نهادی	---	نظام نوآوری و کارآفرینی / منابع انسانی

منبع: سازمان توسعه و همکاری اقتصادی (۱۹۹۹)، سازمان همکاری‌های اقتصادی آسیا و پاسفیک (۲۰۰۰)، دانشگاه هاروارد (۲۰۰۰)، اتکینسون و کورت (۱۹۹۸)، بانک جهانی (۲۰۰۷)، اداره آمار استرالیا (۲۰۰۲)، چشم‌انداز دانش‌محور مالزی و کمیسیون اقتصادی ملل متحد برای اروپا (۲۰۱۰).

الزامات توسعه اقتصاد دانش بنیان به منظور تحقق اقتصاد مقاومتی

عبور از اقتصاد وابسته به منابع اولیه و متکی بر فروش مواد خام و کم‌فراوری شده تنها از مسیر اقتصاد نوآور و تولید دانش پایه میسر است. شرایطی که تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان شدت یافته است توجه بیشتر به اقتصاد دانش پایه و کمک به توسعه و ارتقای توانمندی دانش با هدف رهایی از فروش منابع طبیعی کشور و حرکت به سمت تولید دانش پایه، بیش از پیش ضرورت می‌یابد؛ به عبارت دیگر، راه جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی از مسیر اقتصاد و تولید دانش پایه می‌گذرد. برای ایجاد اقتصاد دانش پایه باید افزون بر پویا کردن دانشگاه‌ها، ساختارهای دانش بنیان و فناوری محور را ایجاد و پشتیبانی کرد. بی‌گمان تولید علم منجر به تولید فناوری و ثروت می‌شود؛ ولی بدون برنامه‌ریزی و ایجاد زیرساخت مناسب، رسیدن به فناوری و صنعت برخاسته از دانش درون کشور امکان‌پذیر نخواهد بود (عارف و کیانی بختیاری، ۱۳۹۱). مهم‌ترین مؤلفه‌های تبدیل دانش به فناوری و فراهم آوردن زیر ساخت‌های لازم برای توسعه اقتصاد دانش پایه به منظور تحقق اقتصاد مقاومتی عبارتند از:

۱. فراهم آوردن نظام ملی نوآوری: نظام ملی نوآوری موضوع تازه‌ای است و گسترش همه‌جانبه آن نیاز به برنامه‌ریزی، راه‌اندازی و مدیریت آن سامانه دارد.
۲. تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی: تبدیل علم به ثروت از راه شکل‌گیری فرآیند نوآوری و فراوری و فروش فرآورده‌های نوین دست‌یافتنی است. مهم‌ترین رهنمودها در این زمینه عبارتند از:

- پدید آوردن پیوند میان دانشگاه‌ها و کانون‌های صنعتی کشور برای آگاهی از نیازهای پژوهشی آنها.
- برآوردن بخشی از هزینه‌های پژوهش و توسعه، گسترش تولید توسط دولت به شرطی که دستاوردهای پژوهشی آنان برای برطرف کردن نیازهای جامعه، کاهش دشواری، افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش ارزش افزوده کالاها، صرفه‌جویی ارزی و افزایش صادرات غیرنفتی کشور باشد.
- سهم کردن پژوهشگران در دستاوردهای ناشی از تجاری شدن پژوهش‌های خود.

• اعطای بخشودگی‌های مالیاتی به واحدهای تولیدی، صنعتی و تجاری پژوهش‌محور (عارف و کیانی بختیاری، ۱۳۹۱).

۳. برپایی همه جانبه سامانه فراگیر حقوق مالکیت معنوی، ملی و جهانی نوآوری‌ها؛
 ۴. راه اندازی و گسترش کانون‌های پژوهش و پیشرفت: وجود بخش پژوهش و پیشرفت افزون‌بر درآمدزایی کلان، باعث دگرگونی‌های بزرگی در رفاه و روش‌های زندگی مردم می‌شود. کشورهای پیشرو در علم و فناوری درصد بیشتری از GDP را به R&D اختصاص می‌دهند.

۵. راه اندازی و پشتیبانی دانشگاه کارآفرین: در چنین دانشگاه‌هایی برای سرمایه‌گذاران زمینه‌هایی ایجاد می‌شود تا کانون‌های نوین کسب و کار را فراهم آورند. در کشورهای توسعه یافته، دانشگاه‌ها یک ششم تحقیقات و توسعه کل کشور را برعهده دارند؛ نیمی از جمعیت را آموزش می‌دهند و رقابت‌پذیری صنعتی را تقویت می‌کنند.

۶. گسترش پارک‌ها و کانون‌های رشد علم و فناوری و گسترش شرکت‌های دانش بنیان: پارک‌های علمی و پژوهشی و شرکت‌های دانش‌بنیان نقش و جایگاه مهمی در عرصه اقتصادی به ویژه اقتصاد مولد دارند (بومفلد و همکاران، ۲۰۰۹).

الزامات و اصول اقتصاد دانش‌بنیان در اسناد بالادستی

الزامات و اصول اقتصاد دانش‌بنیان کشور بر پایه مبانی و اصولی که در مجموعه قانون اساسی، اقتصاد مقاومتی و نقشه جامع علمی کشور ارائه شده به مثابه روح حاکم بر حرکت علمی و اقتصادی کشور بوده و مشخص کننده جهت‌گیری‌های نظام، اولویت‌ها و باید و نبایدها در اقتصاد دانش‌بنیان است. در نتیجه در ادامه به الزامات و اصول علمی و اقتصادی قانون اساسی، اقتصاد مقاومتی و نقشه جامع علمی کشور پرداخته می‌شود.

۱) اصول اقتصاد مقاومتی

اصول اقتصاد مقاومتی بر گرفته از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، شامل الف) سلامت اقتصادی، ب) عدالت اقتصادی، و حق سهم مردم، ج) امنیت اقتصادی، د) مشارکت همگانی، ه) کار تولیدی می‌باشد که به صورت مختصر توضیح داده شده است^۱

الف) سلامت اقتصادی

گردش سالم اقتصادی از مهم‌ترین مقتضیات اقتصاد مقاومتی است. اگر سرمایه در مسیر درست و سالم خود در گردش قرار نگیرد، نمی‌توان امید به اقتصاد مقاومتی داشت. خداوند در آیات قرآنی از جمله آیه ۱ و ۴۱ سوره نخست انفال و ۷ سوره حشر بر گردش سالم اقتصادی تاکید دارد و حتی راهکارهایی برای تحقق آن بیان کرده است که از جمله آنها تقسیم انفال و فیء، به همه افراد جامعه است تا ثروت در اختیار یک طبقه اجتماعی قرار نگیرد. از آن جایی که قدرت و ثروت در طول تاریخ با هم آمیخته شده و جلوی عدالت اقتصادی را سد کرده است، لازم است تا برای تحقق اقتصاد مقاومتی، سلامت اقتصادی وجود داشته باشد.

ب) عدالت اقتصادی و حق سهم مردم

از اموری که در منابع اسلامی و سخنان معصومان فراوان یافت می‌شود، اهمیت عمل به عدالت است. افزون بر گفتار فراوان امام علی (ع) در باب عدالت، سیره حضرت نیز در حکومت و به ویژه در آغاز پذیرش حکومت، گویای اهمیت فراوان عدالت و جایگاه والای آن در اقتصاد اسلامی است. در قرآن، خداوند متعالی می‌فرماید:

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَإِنَّ السَّبِيلَ كَىٰ لَا يَكُونُ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ (حشر: ۵۶). آنچه را خداوند از اهل این آبادی‌ها به رسولش بازگرداند، از آن خدا و رسول و خویشاوندان او، و یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان است، تا [این اموال عظیم] میان ثروتمندان شما دست‌به‌دست نشود.

عدالت اقتصادی که درایات قرآنی به عنوان قسط مطرح شده است، به این معناست که همه انس آنها از مواهب هستی درصدی را باید بهره مند باشند خداوند مهم ترین هدف بعثت پیامبران را آشناسازی مردم نسبت به حقوق طبیعی آنان دانسته است (حدید، ۲۵). پس اگر بخواهیم اقتصاد مقاومتی را تحقق بخشیم بایستی همه انس آنها فرصت و امکانات مساوی داشته باشند.

ج) امنیت اقتصادی

امنیت مهم ترین مقتضی در تحقق اقتصاد مقاومتی است؛ زیرا چنانکه بیان شد، افزایش خطر در سرمایه گذاری و عدم بازگشت سرمایه و سود مطمئن می تواند مشارکت در سرمایه گذاری تولیدی را متوقف کرده و به سمت وسوی سرمایه گذاری در مواردی سوق دهد که سود مطمئن و آسان فراهم باشد. این گونه است که واردات کالا بجای سرمایه گذاری برای تولید به سبب خطر کمتر در دستور کار سرمایه گذاران قرار می گیرد. درایات قرآنی بر تأثیر امنیت در رشد و شکوفایی بارها تاکید شده است (نحل، ۱۱۲؛ سباء، ۱۲ تا ۱۴).

د) مشارکت همگانی

اقتصاد مقاومتی در سایه تعاون و مشارکت همگانی شکل می گیرد. درایات قرآنی بر نقش مشارکت فعال همگانی در عرصه های گوناگون از جمله حوزه عمل اقتصادی توجه داده شده است (مانده، ۲؛ یوسف، ۴۶ تا ۴۹ و آیات دیگر).

ه) کار تولیدی

از مهم ترین مقتضیات اقتصاد مقاومتی می بایست به کار تولیدی اشاره کرد. اصولاً خلیفه خداوندی با مأموریت در زمین باید به کار تولید بپردازد و با فراوری و تغییر در مواد خام، کالایی مفید و سازنده تولید کند (هود، ۶۱؛ نحل، ۱۴؛ اسراء، ۱۲ و ۶۶ و آیات دیگر).

۲) مبانی و ارزش های بنیادین نقشه جامع علمی کشور

حاکمیت جهان بینی توحیدی اسلام در کلیه ابعاد علم و فناوری؛

علم هدایتگر و هدفمندی آخرت گرایانه علم و فناوری؛

عدالت محوری، پرورش استعدادها و دستیابی همگان به خصوص، مستضعفان در حوزه

علم و فناوری، و تقویت خلاقیت، نوآوری و خطر پذیری در علم؛

کرامت انسان با تکیه بر فطرت حقیقت‌جو، عقل‌گرا، علم‌طلب و آزادگی وی؛

آزاداندیشی و تبادل آراء و تضارب افکار (جدال احسن)؛

توجه به اصل عقلانیت، تکریم علم و عالم، ارزشمندی ذاتی علم و ضرورت احترام

حقوقی و اخلاقی به آفرینش‌های فکری- علمی؛ دستاوردهای علمی بشری و بهره‌گیری

از آنها در چهارچوب نظام ارزشی اسلام؛

علم و فناوری کمال‌آفرین، توانمندساز، ثروت‌آفرین و هماهنگ با محیط‌زیست و

سلامت معنوی و جسمی و روانی و اجتماعی آحاد جامعه؛

ایجاد تحول بنیادین علمی به خصوص در بازبینی و طراحی علوم انسانی در چهارچوب

جهان‌بینی اسلامی؛

تعامل فعال و الهام‌بخش با محیط جهانی و فرآیندهای توسعه علم و فناوری در جهان؛

اخلاق محوری، تقدم مصالح عمومی بر منافع فردی و گروهی، تقویت روحیه تعاون و

مشارکت و مسئولیت‌پذیری آحاد جامعه علمی و نهادهای مرتبط با آن (سند نقشه جامع

علمی کشور، ۱۳۸۹/۱۰/۱۴).

مقایسه شرایط اقتصاد نوین با گذشته نشان می‌دهد که دانش پایگی محصولات به

مراتب بیشتر شده و دانش به صورت گسترده‌ای به عنوان کالا مورد مبادله و تجارت قرار

می‌گیرد و فرایند تبادلات تجاری نیز دانش‌بنیان یا الکترونیکی شده و کالاهای دانش‌بنیان در

قالب نرم افزارها در یک محیط الکترونیک مبادله می‌شوند. اقتصاد دانش از برابری و

همراهی دو نیروی، افزایش در انباشت و به‌کارگیری دانش در فعالیت‌های اقتصادی و

جهانی شدن سریع امور اقتصادی پدیدار گشته است. افزایش در انباشت دانش برابری

تحولات فناوری اطلاعات و سرعت فزاینده تغییرات فناورانه حاصل شده است و مرحله

جدید جهانی شدن نیز با افزایش سریع جریان سرمایه‌گذاری‌های خارجی، انتقالات سرمایه،

جریان تجارت کالا و خدمات و انتقال فناوری شناخته می‌شود. یکپارچگی سریع بازارهای

مالی و سرمایه جهانی بر عملکرد شرکت‌ها تاثیر گذاشته به طوری که شرکت‌ها و واحدهای اقتصادی به طور فزاینده‌ای به تطبیق با راهبردهای جهانی برای روبه‌رو شدن با واقعیت‌های جدید نیاز دارند. در این حالت زمانی یک واحد اقتصادی دارای مزیت رقابتی است که بتواند به دلایلی خاص که ناشی از ویژگی‌های آن واحد است، به طور مداوم تولیدات خود را نسبت به رقبای خود با هزینه پایین‌تر و کیفیت بالاتر عرضه کند. جهانی‌شدن تولید نیز موجب شده که مواد اولیه، ماشین‌آلات و بسیاری از خدمات مرتبط در سطح بین‌المللی در دسترس باشند. جابه‌جایی نیروی انسانی و سرمایه نیز مشکل کمبود آنها را در سطح بسیاری از کشورها از بین برده است. اکنون چگونگی کاربرد بهینه عوامل (به‌کارگیری دانش) و امکان دسترسی به آنها نقش تعیین‌کننده دارد (حسینی و چهارمحالی بیغش، ۱۳۸۴: ۶۱).

در منظومه فکری مقام معظم رهبری، نگاهی وسیع‌تر و بازتر نسبت به مسئله دانش‌بنیان وجود دارد که معطوف به مسائل داخلی کشور است و لازم است بدان پرداخته شود. در منظومه فکری مقام معظم رهبری، اقتصاد دانش‌بنیان از یک نظر با تعاریف مرسوم مشترک و از سه نظر متمایز است. نقطه اشتراک آنها در حوزه فرایندها و شیوه کلی اقتصاد دانش‌بنیان و نقاط تفارق در غایت‌ها، بومی‌سازی و گستره اقتصاد دانش‌بنیان است.

الزامات تحقق اقتصاد مقاومتی

بدیهی است که تحقق هر شعار و شکل‌گیری هر نهضتی در کشور نیازمند زمینه‌هایی است؛ طبیعتاً فراگیر شدن حرکت جهادی در اقتصاد کشور نیز نیازمند الزامات ساختاری، فرایندی، محتوایی، رویکردی و فرهنگی است که امکان آن را فراهم می‌کند. رهبر معظم انقلاب نیز الزامات شکل‌گیری اقتصاد مقاومتی را در پنج مورد بر شمرده‌اند:

۱. روحیه جهادی: روحیه جهادی در حقیقت چیزی فراتر از انگیزه سازمانی یا سود شخصی است وقتی روحیه جهادی بر کاری حاکم شود دیگر فرد خود را در چارچوب بخشنامه‌ها و وظایف تعیین شده اداری و یا سود شخصی‌شان می‌سنجد و طبعاً در آن قالب محدود نیز عمل نمی‌کند، در چنین شرایطی افراد تنها به هدف می‌اندیشند و تا رسیدن به آن دست از تلاش بر نمی‌دارند.

۲. استحکام معنویت در جامعه: وجود جو ایمانی و مذهبی در جامعه و در میان جوانان نوعی سپر دفاعی مستحکم در برابر هرز رفتن استعداد‌های آنهاست و اینجاست که می‌توان تاثیر دینداری را بر رشد و سعادت دنیایی انسان نیز مشاهده کرد.

۳. پرهیز از توجه اجتماعی به مسائل حاشیه‌ای: طرح مسائل حاشیه‌ای و عطف توجه جامعه به آن می‌تواند انس آنها را از هدف اصلی خود باز دارد یا سیر رو به جلو کشور را دچار خلل کند. انگیزه‌ها را آسیب بزند و حتی افرادی را که سست‌ترند از نیل به هدف نهایی نا امید سازد.

۴. اتحاد و انسجام ملی: اتحاد و انسجام در عرصه ملی از عوامل لازم برای حرکت سریع رو به رشد در هر کشوری است و ایران نیز از این مساله مستثنی نیست. پرهیز از حرکات تفرقه افکنانه از ضروریات حرکت جامعه در مسیر اقتصاد مقاومتی حقیقی است.

۵. پرهیز از نگاه شعاری به مفهوم اقتصاد مقاومتی: آخرین نکته بیان شده از سوی رهبر انقلاب در زمینه الزامات اقتصاد مقاومتی باور کردن و عمل کردن مسئولین است (ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه - شماره ۱۸۶ - آبان ماه ۱۳۹۴).

علاوه بر این می‌توان به مواردی همچون: ثبات اقتصادی، تقویت ارزش پول ملی، جلوگیری از رشد بی حساب نقدینگی، قطع وابستگی بودجه عمومی به نفت، هدایت درآمد نفتی به سمت شرکت‌های دانش‌بنیان، به عنوان الزامات، اشاره کرد.

روش‌شناسی تحقیق

روش این تحقیق توصیفی تحلیلی می‌باشد که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شد. با توجه به اهداف متصور برای پژوهش حاضر و از آنجایی که این پژوهش در پی تبیین الزامات اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است و از این طریق می‌تواند دانش موجود را نسبت به موضوع تحقیق افزایش دهد و همچنین نتایج این تحقیق می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران امور اقتصادی قرارگیرد، تحقیق مورد بررسی براساس هدف، توسعه‌ای - کاربردی محسوب می‌شود.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

در تحقیق حاضر با توجه به مطالب ارائه شده در ادبیات تحقیق، جهت شناسایی الزامات اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، براساس اهمیت و اولویتی که مدنظر این تحقیق است، در پنج بخش ساختاری، کارکردی، فرآیندی، محتوایی و فرهنگی احصاء شده است؛ ضمناً این اولویت‌بندی با توجه مصاحبه‌های خبرگی صورت گرفته با خبرگان و پس از تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام شده با روش خبرگی اولویت‌بندی و مطابق جداول زیر طبقه‌بندی و ارائه شده‌اند.

تحلیل کیفی مرتبط با الزامات ساختاری اقتصاد دانش‌بنیان

مطابق جدول (۲) بر آمده از نظر خبرگان، الزامات ساختاری مورد نیاز برای دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی شامل، فراهم آوردن نظام ملی نوآوری؛ طراحی و راه‌اندازی نظام ملی مدیریت دانش؛ راه‌اندازی و گسترش کانون‌های پژوهش و پیشرفت؛ راه‌اندازی و پشتیبانی دانشگاه کارآفرین؛ گسترش پارک‌ها و کانون‌های رشد علم و فناوری؛ ایجاد زیرساخت‌های تسهیل‌کننده ارتباطات؛ انتشار و پردازش اطلاعات؛ ایجاد زیرساخت‌های حقوقی و قانونی؛ ایجاد زیرساخت‌های سازمانی و نهادی؛ ایجاد زیرساخت‌های نیروی انسانی و تربیت افراد متخصص؛ تعدیل ساختار دولتی به‌منظور توسعه دانش پایه؛ ایجاد بانک اطلاعات؛ نهادسازی مناسب نظام مالی و پولی تخصصی؛ طراحی الگوی بومی سرمایه‌گذاری جسورانه؛ توسعه زیر ساخت‌های هدایت همکاری‌های فناوری بین‌المللی و تشکیل مرکز راهبردی فناوری‌های همگرا (حوزه‌های نانو، زیست فناوری، فناوری اطلاعات و علوم شناختی) است.

جدول ۲- الزامات ساختاری اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پس از تحلیل کیفی (توسط نویسندگان)

زیر فرآیندها	الزامات
فراهم آوردن نظام ملی نوآوری	ساختاری
طراحی و راه‌اندازی نظام ملی مدیریت دانش	
راه‌اندازی و گسترش کانون‌های پژوهش و پیشرفت	
راه‌اندازی و پشتیبانی دانشگاه کارآفرین	
گسترش پارک‌ها و کانون‌های رشد علم و فناوری	
ایجاد زیرساخت‌های تسهیل‌کننده ارتباطات، انتشار و پردازش اطلاعات	
ایجاد زیرساخت‌های حقوقی و قانونی	
ایجاد زیرساخت‌های سازمانی و نهادی	
ایجاد زیرساخت‌های نیروی انسانی و تربیت افراد متخصص	
تعدیل ساختار دولتی به‌منظور توسعه دانش پایه	
ایجاد بانک اطلاعات	
نهادسازی مناسب نظام مالی و پولی تخصصی	
تشکیل مرکز راهبردی فناوری‌های همگرا (حوزه‌های نانو، زیست فناوری، فناوری اطلاعات و علوم شناختی)	

تحلیل کیفی مرتبط با الزامات کارکردی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مطابق جدول (۳) بر آمده از نظر خبرگان، الزامات کارکردی مورد نیاز برای دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی شامل، حرکت از رویکرد جذب منابع برای آموزش و تحقیق به تولید ثروت و حل مسائل جامعه و کارآفرینی؛ جلب مشارکت فعالان اقتصادی به حوزه اقتصاد دانش‌بنیان از طریق درک فرصت‌های موجود در اقتصاد خلاق و دانش‌بنیان؛ گسترش ارتباطات معاونت علمی و فناوری دولت با سایر نهادهای حاکمیتی و دولتی کشور؛ جلب مشارکت و استفاده از نفوذ و اقتدار نهادهای بالادستی؛ جلب مشارکت و هم‌افزایی نهادهای دولتی؛ جذب و

تبدیل ایده‌ها به محصول و مشاغل پایدار؛ تجاری‌سازی یافته‌های پژوهشی و تحقیقاتی؛ توانمندسازی دانش‌آموختگان به‌منظور ورود به فضای کسب‌وکار؛ برآوردن بخشی از هزینه‌های پژوهش و توسعه؛ گسترش تولید توسط دولت؛ ارتقا منزلت و بهبود معیشت استادان، محققان و دانش‌پژوهان و اشتغال دانش‌آموختگان؛ تقویت برطرف کردن مشکلات شرکت‌های دانش‌بنیان؛ لزوم رصد اختراعات؛ ترسیم سیمای واقعی نظام علم، فناوری و نوآوری کشور در عرصه بین‌الملل؛ دادن بخشودگی‌های مالیاتی به واحدهای تولیدی، صنعتی و تجاری پژوهش محور؛ شناسایی حق مالکیت بر ابداعات و اختراعات از طریق توجه به قانون مالکیت معنوی و اجرای آن؛ اعطای معافیت حقوق گمرکی به شرکت‌های دانش‌بنیان و ارائه سایر حمایت‌های گمرکی و افزایش بودجه‌های پژوهش و فناوری در سطح کلان می‌باشد.

جدول ۳. الزامات کارکردی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پس از تحلیل کیفی (توسط نویسندگان)

الزامات	زیر فرآیندها
کارکردی	حرکت از رویکرد جذب منابع برای آموزش و تحقیق به تولید ثروت و حل مسائل جامعه و کارآفرینی
	جلب مشارکت فعالان اقتصادی به حوزه اقتصاد دانش‌بنیان از طریق درک فرصت‌های موجود در اقتصاد خلاق و دانش‌بنیان
	جلب مشارکت و استفاده از نفوذ و اقتدار نهادهای بالادستی
	جلب مشارکت و هم‌افزایی نهادهای دولتی
	جذب و تبدیل ایده‌ها به محصول و مشاغل پایدار
	تجاری‌سازی یافته‌های پژوهشی و تحقیقاتی
	توانمندسازی دانش‌آموختگان به‌منظور ورود به فضای کسب‌وکار
	برآوردن بخشی از هزینه‌های پژوهش و توسعه، گسترش تولید توسط دولت
	ارتقا منزلت و بهبود معیشت استادان، محققان و دانش‌پژوهان و اشتغال دانش‌آموختگان
	تقویت برطرف کردن مشکلات شرکت‌های دانش‌بنیان

تحلیل کیفی مرتبط با الزامات فرایندی اقتصاد دانش بنیان در چهارچوب

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مطابق جدول (۴) بر آمده از نظر خبرگان، الزامات فرایندی مورد نیاز برای دانش بنیان کردن اقتصاد در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی شامل: برپایی همه جانبه سامانه فراگیر حقوق مالکیت معنوی ملی؛ تسهیل فعالیت و پشتیبانی از شرکت‌های نوپای فناوری محور؛ تدوین برنامه‌هایی برای ارتقای میزان دانش و فناوری در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی؛ سهم کردن پژوهشگران در دستاوردهای ناشی از تجاری شدن پژوهش‌های خود؛ تبدیل وجه غالب اقتصاد کشور به اقتصاد دانش بنیان؛ گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران و فعالیت‌های عرصه علم و فناوری؛ شناسایی و تحلیل مشکلات مربوط به دانش بنیان شدن اقتصاد؛ حمایت از نوآوری و تحقیق و توسعه و ایجاد صندوق‌های سرمایه گذاری خطرپذیر؛ حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط؛ درک فرصت‌های ناشی از اقتصاد دانش بنیان برای کشور و خانواده‌ها؛ درک پایان دوران اقتصاد نفتی و خطرات ناشی از آن برای آینده جامعه و تغییر شیوه استفاده از درآمدهای نفتی در اقتصاد ایران و بها دادن به ایده پردازی و استفاده از ایده‌های خلاقانه است.

جدول ۴ الزامات فرایندی اقتصاد دانش بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

(توسط نویسندگان)

الزامات	زیر فرآیندها
فرایندی	برپایی همه جانبه سامانه فراگیر حقوق مالکیت معنوی ملی
	تسهیل فعالیت و پشتیبانی از شرکت‌های نوپای فناوری محور
	تدوین برنامه‌هایی برای ارتقای میزان دانش و فناوری در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی
	سهم کردن پژوهشگران در دستاوردهای ناشی از تجاری شدن پژوهش‌های خود
	تبدیل وجه غالب اقتصاد کشور به اقتصاد دانش بنیان
	گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران و فعالیت‌های عرصه علم و فناوری
	شناسایی و تحلیل مشکلات مربوط به دانش بنیان شدن اقتصاد
	حمایت از نوآوری و تحقیق و توسعه و ایجاد صندوق‌های سرمایه گذاری خطرپذیر
	حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط

تحلیل کیفی مرتبط با الزامات محتوایی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مطابق جدول (۵) بر آمده از نظر خبرگان، الزامات فرایندی مورد نیاز برای دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی شامل: چهارچوب حقوقی منسجم برای ترسیم فضای کسب‌وکار؛ گسترش کمی و کیفی ساختار آموزشی کشور؛ حمایت، هدایت و سمت‌دهی در جهت نوآوری‌ها و تولید فناوری‌های برتر؛ ایجاد زمینه برای به‌کارگیری هرچه بیشتر توانمندی‌های دانشگاه‌ها و واحدهای پژوهشی در جامعه؛ پدید آوردن پیوند میان دانشگاه‌ها و کانون‌های صنعتی کشور برای آگاهی از نیازهای پژوهشی آنها؛ تقویت و گسترش گفتمان تولید علم و جنبش نرم‌افزاری در کشور؛ ارتقا روحیه نشاط، امید، خودباوری، نوآوری نظام‌مند، شجاعت علمی و کار جمعی و وجدان کاری؛ لحاظ مسئله خطرپذیری در حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان؛ لزوم مشارکت توأم فعالان اقتصادی و دانشمندان در اقتصاد دانش‌بنیان؛ لزوم پیشرفت توأم تولید و علم در کشور و خصوصاً در حوزه دانش‌بنیان؛ لزوم انتقال فناوری در همه معاملات خارجی؛ درک پایان دوران نفتی و خطرات ناشی از آن برای آینده جامعه؛ تمرکز بر تامین مالی نوآوری و تجاری‌سازی؛ تنوع بخشی به منابع تامین مالی و سرمایه‌گذاری؛ حمایت از توسعه مراکز نوآوری و شتاب‌دهی فناوری و تثبیت و تقویت کانون‌های هماهنگی دانش، صنعت و بازار است.

جدول ۵ الزامات محتوایی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پس از

تحلیل کیفی (توسط نویسندگان)

الزامات	زیر فرآیندها
محتوایی	چارچوب حقوقی منسجم برای ترسیم فضای کسب‌وکار
	گسترش کمی و کیفی ساختار آموزشی کشور
	حمایت، هدایت و سمت‌دهی در جهت نوآوری‌ها و تولید فناوری‌های برتر
	ایجاد زمینه برای به‌کارگیری هرچه بیشتر توانمندی‌های دانشگاه‌ها و واحدهای پژوهشی در جامعه
	پدید آوردن پیوند میان دانشگاه‌ها و کانون‌های صنعتی کشور برای آگاهی از نیازهای پژوهشی آنها
	تقویت و گسترش گفتمان تولید علم و جنبش نرم‌افزاری در کشور

الزامات	زیر فرآیندها
	ارتقا روحیه نشاط، امید، خودباوری، نوآوری نظام‌مند، شجاعت علمی و کار جمعی و وجدان‌کاری
	لحاظ مسئله‌خطرپذیری در حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان
	لزوم مشارکت توأم فعالان اقتصادی و دانشمندان در اقتصاد دانش‌بنیان
	لزوم پیشرفت توأم تولید و علم در کشور و خصوصاً در حوزه دانش‌بنیان
	لزوم انتقال فناوری در همه معاملات خارجی

تحلیل کیفی مرتبط با الزامات فرهنگی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مطابق جدول (۶) بر آمده از نظر خبرگان، الزامات فرهنگی مورد نیاز برای دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی شامل: تشویق و جهت‌دهی فرزندان برای ورود به فضای خلاقیت و نوآوری؛ ترویج، اطلاع‌رسانی، فرهنگسازی و آموزش در زمینه دانشی؛ آگاه‌سازی سیاست‌گذاران نسبت به ضرورت‌ها، دستاوردها و الزامات تحقق اقتصاد دانش‌بنیان؛ تشویق به‌کارگیری دانش برای افزایش بهره‌وری فعالیت‌های اقتصادی؛ ترغیب متخصصین، نوآوران، مخترعان، اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها و واحدهای پژوهشی برای فعالیت‌های بیشتر در رفع نیازهای جامعه برای ترویج فرهنگ تجاری‌سازی در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی؛ تشویق بنگاه‌های اقتصادی و دستگاه‌های اجرایی به بهره‌گیری از یافته‌های پژوهشی و فناوری‌های شکل‌یافته در مراکز پژوهشی؛ ارتقای فرهنگ عمومی کارآفرینی؛ تقویت عزم ملی و افزایش درک اجتماعی نسبت به اهمیت توسعه علم و فناوری؛ تشویق نخبگان به تشکیل شرکت‌های دانش‌بنیان و تربیت نیروی متخصص در این حوزه؛ تبدیل اقتصاد دانش‌بنیان به گفتمان غالب کشور و فرهنگ‌سازی برای سرمایه‌گذاری در کسب و کار دانش‌بنیان است.

جدول ۶ الزامات فرهنگی اقتصاد دانش بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی پس از تحلیل کیفی (توسط نویسندگان)

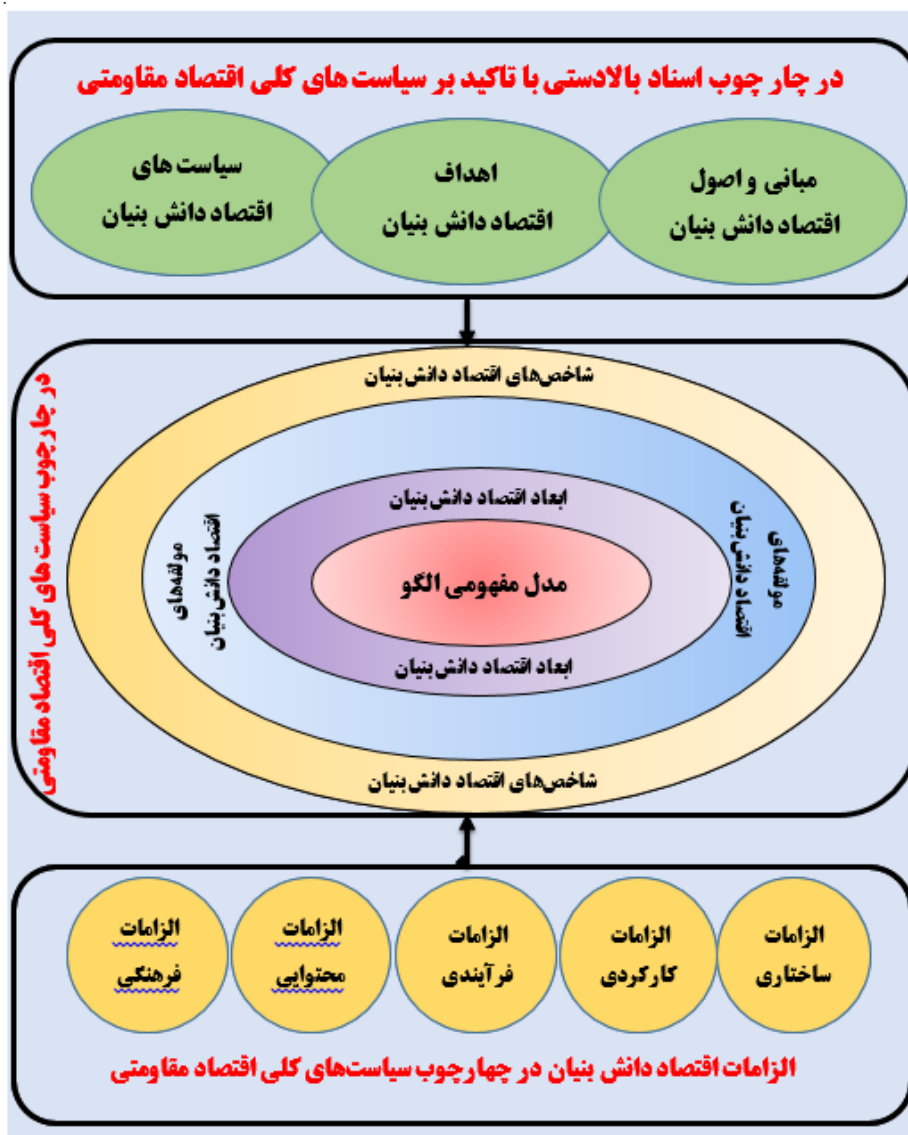
زیر فرآیندها	الزامات
تشویق و جهت‌دهی فرزندان برای ورود به فضای خلاقیت و نوآوری	فرهنگی
ترویج، اطلاع‌رسانی، فرهنگ‌سازی و آموزش در زمینه دانشی	
آگاه‌سازی سیاست‌گذاران نسبت به ضرورت‌ها، دستاوردها و الزامات تحقق اقتصاد دانش بنیان	
تشویق به کارگیری دانش برای افزایش بهره‌وری فعالیت‌های اقتصادی	
ترغیب متخصصین، نوآوران، مخترعان، اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها و واحدهای پژوهشی برای فعالیت‌های بیشتر در رفع نیازهای جامعه برای ترویج فرهنگ تجاری‌سازی در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی	
ارتقای فرهنگ عمومی کارآفرینی	
تقویت عزم ملی و افزایش درک اجتماعی نسبت به اهمیت توسعه علم و فناوری	
تشویق نخبگان به تشکیل شرکت‌های دانش بنیان و تربیت نیروی متخصص در این حوزه	
تبدیل اقتصاد دانش بنیان به گفتمان غالب کشور	

نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که اقتصاد دانشی به روش تولیدی گفته می‌شود که در آن از دانش برای ایجاد ارزش افزوده محسوس یا غیر محسوس استفاده می‌شود. فناوری و به‌خصوص، فناوری‌های دانش بنیان کمی، برای تبدیل بخشی از دانش آدمی به ماشین‌آلات به‌شمار می‌آیند. این دانش می‌تواند توسط «نظام‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری» در زمینه‌های مختلف اقتصادی برای ایجاد ارزش افزوده استفاده شود. همچنین در منظومه فکری مقام معظم رهبری، نگاهی وسیع‌تر و بازتر نسبت به مسئله اقتصاد دانش بنیان وجود دارد که معطوف به مسائل داخلی کشور است و لازم است بدان پرداخته شود. به‌طور کلی اقتصاد دانش بنیان، از یک‌نظر با تعاریف مرسوم مشترک و از سه‌نظر متمایز است. نقطه اشتراک آنها در حوزه فرایندها و شیوه کلی اقتصاد دانش بنیان و نقاط تفارق در غایت‌ها، بومی‌سازی و گستره اقتصاد دانش بنیان است. ضمن آنکه الگویی درخور نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران استخراج شد و «الزامات، اهداف و سیاست‌های اقتصاد دانش بنیان در اسناد بالادستی»، «ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های اقتصاد دانش بنیان در چهارچوب

سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» و «الزامات ساختاری، کارکردی، فرایندی، محتوایی و فرهنگی اقتصاد دانش‌بنیان در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» مورد توجه و بررسی قرار گرفت و الزامات دانش‌بنیان کردن اقتصاد در چهارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به شرح الگوی ارائه شده تبیین و توصیف شده است.

پیشنهادها

- در اقتصاد دانش بنیان توانایی‌های علمی و سطح اطلاعات عمومی و نیز تاسیسات زیربنایی و اطلاعات به روز حرف اول را می‌زند در کشور ایران با توجه به نسل جوان و فعال که در سن فعالیت قرار دارند، پیشنهاد می‌شود از ایده‌های آنها استفاده کرده و آنها را تشویق به نوآوری و خلاقیت نمود.
- در اقتصاد دانش بنیان یکی از ملزوماتی که باید به آن توجه ویژه‌ای داشت تحقیق و پژوهش می‌باشد که پیشرفت کشور را در زمینه‌های گوناگون علمی و تحقیقاتی موجب می‌شود؛ در این مورد نیز متأسفانه ایران سرمایه‌گذاری مفید و عمیقی انجام نداده است. آمارها نشان‌دهنده کمبودها و کوتاهی‌هایی در این بخش است و حمایت‌های کافی و مناسب صورت نمی‌گیرد؛ دولت می‌تواند با حمایت از این تحقیقات و افراد دانش‌پژوه و تخصیص درصدی بیشتری از بودجه به امر پژوهش، به تولید علم در ارتقاء سطح دانش، کمک فراوانی کند.
- پیشنهاد می‌شود برنامه‌ای برای کاهش وابستگی اقتصاد و به‌ویژه بودجه کشور به منابع حاصل از نفت و به‌عبارت‌بهرتر، تبدیل اقتصاد مبتنی بر نفت به اقتصاد مبتنی بر دانش صورت بگیرد. این موضوع به‌طور طبع فرابخشی است و خارج از اختیارات یک دستگاه اجرایی خاص بوده و نیازمند اقدامات همه‌جانبه و ویژه‌ای در سطح ملی است؛ اما هم از جنبه ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و بهبود فضای کسب و کار و هم از جنبه کاهش فرصت‌های رانت‌جویی و تشویق کارآفرینی و تقویت‌بخش مولد اقتصاد برای دستیابی به اقتصاد دانش بنیان ضرورت دارد.
- گسترش و تخصصی شدن کارها موجب افزایش بازدهی به مقیاس و بهره‌وری و به‌تبع آن رشد اقتصادی و افزایش نیاز انسان‌ها به یکدیگر شده است. از این‌رو سرمایه‌گذاری و بسترسازی برای فناوری ارتباطات و اطلاعات موجب تسریع در برقراری ارتباطات و تبادل اطلاعات می‌شود؛ بنابراین اقتصاد دانش بنیان اهتمام ویژه‌ای به‌منظور ایجاد و گسترش کمی و کیفی زیرساخت‌های فناوری ارتباطات و اطلاعات دارند. مقایسه وضعیت ایران با کشورهای دیگر، بیانگر لزوم اهتمام بیشتر از سوی نهادهای ذیربط برای توسعه این بخش است.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم، ترجمه الهی قمشه‌ای، تهران انتشارات خورشید، ۱۳۷۰
- مقام معظم رهبری، ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ۱۳۹۲/۱۱/۳۰.
- امیری، حسین؛ کریم، محمد حسین (۱۳۹۸)، اقتصاد مقاومتی، افزایش تاب‌آوری و کاهش آسیب-پذیری، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی*، حوزه علمیه قم
- بهبودی، داود؛ امیری، بهزاد (۱۳۸۹)، رابطه بلند مدت اقتصاد دانش‌بنیان و رشد اقتصادی ایران، *فصلنامه سیاست علم و فناوری*، سال ۲، شماره ۴، صص ۳۲-۲۳.
- حسینی، سید شمس‌الدین؛ چهارمحالی بیغش، اکبر (۱۳۸۴)، اقتصاد دانش و شکاف توسعه در ایران، *فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین*، شماره ۱، صص ۵۵-۸۲.
- جباری پور، مجتبی (۱۳۹۱)، تبیین نقش راهبردی شرکت‌های دانش‌بنیان در تحقق اقتصاد مقاومتی.
- سند نقشه جامع علمی کشور، (۱۳۸۹/۱۰/۱۴).
- قانع‌ی راد، محمد امین (۱۳۹۲)، ناهمزمانی دانش، روابط علم و نظام‌های اجتماعی-اقتصادی در ایران، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰) مصوب جلسه علنی مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مجلس شورای اسلامی
- عارف، محمدرضا؛ کیانی بختیاری، ابوالفضل (۱۳۹۱)، ضرورت تبدیل دانش به فناوری و ثروت ملی، *نشریه نشاء علم*، سال سوم، شماره اول.
- رجیبیان، محمد اعظم و همکاران (۲۰۱۹)، بررسی راهبردهای افزایش مقاومت پذیری اقتصاد ایران با نگاهی به آینده اقتصاد مقاومتی، *فصلنامه راهبرد فردوسی مشهد*، دوره (۲۷)، شماره (۸۹).
- مقتدایی، علیرضا؛ یاوران بخشایش، عبدالله (۱۳۹۶)، بررسی تحلیل روابط علی بین شاخص‌های سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، *سیاست‌های راهبردی و کلان سال چهارم پاییز* «ویژه نامه اقتصاد مقاومتی» شماره ۱۵
- مشائی ناهید؛ ابراهیم نیا، محمد (۱۳۹۸)، موانع (فرهنگی-اخلاقی) تحقق اقتصاد مقاومتی (باتکیه برآموزه‌های علوی)، *مجموعه مقالات کنفرانس ملی تحقیق و توسعه در مدیریت و اقتصاد مقاومتی*، دانشگاه فردوسی مشهد.
- *ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه*، آبان ماه ۱۳۹۴، شماره ۱۸۶.

ب. منابع لاتین

- Amidon, Debra M. Formica, Piero; Mercier-Laurent, Eunika, eds. (2005). **Defining the knowledge economy- Knowledge economy program report**, the Work Foundation, London.
- Baumfeld, L. Hummelbrunner, R. & Lukesch, R. (2009). **Instrumente system is chen Handelns**. Eine Erkundungstour. Stuttgart, Rosenberger Fachverlag
- Chen, D.H.C. & Dahlman, C.J. (2004). **Knowledge and development: a cross-section approach** (Vol. 3366). World Bank Publications
- Correia & Sarmento, D.E. (2003). The resurgence of growth in the
- Fucec, A. A., Corina, M. (2014). Knowledge economies in European Union: Romania's position. *Emerging Markets Queries in Finance and Business*, 15, 481-489.
- Paz-Marin, M., Gutierrez-Pena, P. A., & Martinez, C. (2015). Classification of countries' progress toward a knowledge economy based on machine learning classification techniques. *Expert Systems with Applications*, 42(1), 562-572
- www.khamenei.ir